

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-84.1-11>

УДК 376-056.36-377.2; 37.032

Лебідь С.В.

Комунальний заклад освіти
«Навчально-реабілітаційний центр «Горлиця»
Дніпропетровської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розкриваються результати лонгітюдного дослідження формування життєвої компетентності здобувачів освіти реабілітаційного центру для дітей з особливими потребами в освітньому процесі спеціального навчального закладу. Проаналізовано значення терміна «життєва компетентність». З'ясовано, що основу педагогічної та соціальної стратегії розвитку особистості складає побудова продуктивної особистісно-орієнтованої системи виховання та навчання, яка спирається на формування такої потужної характеристики як «життєва компетентність», визначено схему вивчення цього параметра в умовах навчально-реабілітаційного закладу. На думку автора, освітньо-виховний процес має формувати не тільки здатність вчитися та самостійно знаходити нові знання, але й життєві можливості особистості для подальшого ефективного життєвого й соціального вибору та осмисленої відповідальності щодо нього.

Ключові слова: життєва компетентність, діти з особливими потребами, особи з інтелектуальними порушеннями, індивідуально-психологічні характеристики, навчально-реабілітаційний центр, соціально-психолого-педагогічний вплив.

Lebid Svitlana

The Horlitsa Educational and Rehabilitation Center,
the Municipal Educational Institution
of the Dnipropetrovsk Regional Council

FORMATION OF THE LIVING COMPETENCE OF THE APPLICANTS OF EDUCATION OF EDUCATIONAL AND REHABILITATION CENTER FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Summary. The article reveals the results of a longitudinal study of the life competence formation in students of the rehabilitation center for special needs children in the educational process of this special educational institution. The paper analyses the meaning of the term "life competence". It was found that the basis for pedagogical and social strategy of personality development is creating of a productive personality-oriented system of education and training, which grounds on the formation of such a powerful characteristic as "life competence". The article defines the scheme of studying this parameter in the framework of the training and rehabilitation center. According to the author, the educational process should form not only the ability to learn and independently find new knowledge, but also life opportunities for a person for further effective life and social choices and meaningful responsibility for them. Today, an individual must be able to the so-called "transition from the inside out" to implement all the skills and knowledge that he was provided in the educational institution for further life in the complex modern social conditions. In the process of the scientific analysis it was found that the mentioned problem had a kind of integration with professional training of special needs children, which due to expanding employment opportunities and professional areas provide special needs children with certain ways of self-improvement. This approach allows to shift the emphasis of scientific study from the impact of professional training of special needs children to longitudinal studies of the level of life competence formation in the framework of training and rehabilitation center. The results of the study of the life competence level of special needs children, presented in the article, suggest that there is an interrelation of the life competence characteristics of special needs children with different types of professional training, which proves the opinion suggested by the author. Thus, not special, but such general competence as "vital" can be the core, motive, motivation to work on oneself, development and improvement not only for children of the norm, but also for pupils of special educational institutions. The educational process should be aimed at it as an integral, global one.

Keywords: life competence, children with special needs, people with intellectual disabilities, individual psychological characteristics, educational and rehabilitation center, socio-psychological and pedagogical impact.

Постановка проблеми. Побудова нового гуманного демократичного суспільства в Україні висуває на передній план проблеми, пов'язані з формуванням всебічно розвиненої особистості. Зокрема, в умовах сучасної гуманізації освіти важливого значення набуває проблема життєвих можливостей особистості, оволодіння сучасним стилем життя, мислення, рефлексії та дій. На необхідності вирішення цієї проблеми наголошують такі документи, як Конвенція про права дитини (ООН, 1989), Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990), Стандартні правила

про забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993), Саламанська декларація (1994), Копенгагенська декларація про соціальний розвиток (1995), Дакарські рамки дій (2000), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), Інчхонська декларація (2015), Конституція України ст.24 (1996), Закон України «Про освіту» (2017), Постанови Кабінету міністрів України (2017).

Основу педагогічної та соціальної стратегії розвитку особистості складає побудова продуктивної особистісно-орієнтованої системи вихован-

ня та навчання, яка спирається на формування потужної характеристики «життєва компетентність», що має такі вихідні положення:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду, що дасть можливість дитині мати такі знання та навички, які нададуть певного рівня інформованості та можливостей в освітньому середовищі, а потім – у самостійному житті;

- особлива робота педагога, спрямована на формування особистісних характеристик, специфічного погляду на життєві дії, який базується на позитивній мотивації у навчально-пізнавальній діяльності дітей, залучення до самостійної творчої роботи;

- розвиток дитини як особистості через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку та дієвості;

- формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями та вміннями [2; 3; 5; 7; 10; 20; 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зміни в сучасній освіті, в тому числі й в інклюзивній, орієнтовані на повноцінне використання психологічних механізмів в освітньо-виховному процесі, розробку тонких індивідуалізованих педагогічних впливів та підвищення відповідальності всіх, причетних до навчання та виховання дітей, за результат. При цьому в центр освітньо-виховного процесу поставлено дитину як суб'єкта діяльності. Зрозуміло, що йдеться про моделювання технологій, які враховують розвиваючу роль навчання і виховання в становленні особистості дитини з особливими потребами. Вони орієнтовані на пошук ефективних засобів впливу на загальний розвиток дитини та пошук шляхів якнайефективнішого надбання життєвої компетентності для подальшого ефективного входження у соціум [7; 8; 9; 15; 18].

Сьогодні дедалі глибше усвідомлюється думка, що фундамент особистісного розвитку, який закладають роки шкільного дитинства, має величезне значення не лише для успішного навчання в школі, а й для подальшого життя людини (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.М. Синьов [3; 6; 12; 17]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Все життя дитини супроводжується різними видами діяльності, у процесі яких дитина набуває певних знань, умінь, навичок, здійснюється її психічний розвиток. Л.С. Виготський висунув тезу, що рушійною силою психічного розвитку є навчання як шлях «привласнення» дитиною загальнолюдських цінностей. Натомість, ніяке навчання не буде успішним, якщо дитина сама не буде виступати суб'єктом пізнавальної діяльності [6].

Але, на нашу думку, освітньо-виховний процес має сформувати не тільки здатність вчитися та самостійно знаходити нові знання, але й життєві можливості особистості для подальшого ефективного життєвого й соціального вибору, та осмисленої відповідальності щодо нього. У сьогоденні особистість має бути здатна до так званого «переходу зсередини назовні», щоб реалізувати усі навички та знання, якими її постачили в освітньому закладі щодо подальшої життєтворчості у складних сучасних соціальних

умовах, пов'язаних з інформаційними впливами, фінансовими ризиками, зміною політичних пріоритетів тощо.

Формування цілей статті. Особливо гостро постає питання розвитку життєвої компетентності щодо особливих дітей, оскільки проблема розглядається мультидисциплінарно – від філософського до медичного аспекту знання про дітей. Важливість цієї тематики є безперечно значущою не тільки для фахівців. Цим можна пояснити збільшення наукових досліджень з даної тематики в дефектології, спеціальній педагогіці та суміжних з ними науках [5; 7; 8].

До того ж, вибір європейського вектору розвитку нашої країни передбачає вивчення різних засобів формування життєвої компетентності дітей з особливими потребами, оскільки освітні потреби таких дітей вимагають від педагогічного складу реабілітаційних центрів не тільки знаходження інноваційних технологій для досягнення освітніх цілей, але й постійного самостійного вивчення характеристик таких дітей впродовж всього часу навчання з ціллю моніторингу та корекції надбаного ними. Це є гарантією подальшої реалізації навичок та знань, надбаних у освітньому закладі щодо подальшої життєтворчості у складних сучасних соціальних умовах.

Тому постає необхідність формування та дослідження життєвої компетентності дитини з особливими потребами, її здатності вирішувати складні завдання, які ставить перед нею життя, презентувати себе у суспільстві, брати активну участь у житті громад тощо. Таким чином, якщо ми говоримо про життєву компетентність особистості, то визначаємо, перш за все, не тільки успішність у житті, але й внутрішню та зовнішню гармонійність, які нерозривно пов'язані, але й мотивацію до участі перетворення суспільного оточення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження означеної проблеми здійснювалось на межі наук про суспільство й освіту. У зв'язку з цим аналіз філософсько-соціологічної літератури дозволяє констатувати часткову розробку загальнотеоретичних аспектів дослідження проблеми формування життєвої компетентності особистості. Загально визнаний зміст поняття «життєва компетентність» розробляється науковцями з кінця 90-х років двадцятого століття, які по-різному його розглядають. Але початком все ж були філософські дослідження. У розкритті структури життєвої компетентності особистості основним є філософський підхід. На думку М.Д. Степаненко, цей феномен характеризується здатністю особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, здатність до самовизначення і самоздійснення, відшукання і реалізації свого покликання і призначення, здатність особистості адекватно реагувати на обставини життя і знаходити адекватні рішення у конкретних життєвих ситуаціях тощо [19].

Ідеї компетентного підходу до загальної середньої освіти, які розробляли І.Д. Бех, І.Г. Єрмаков, В.І. Луговий, О.В. Овчарук, Л.І. Парашенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Е. Трубацова, Ю.М. Швалб, Л.В. Сохань, Н.А. Пустовіт, І.П. Яцук свідчать про наукові пошуки формування життєвої компетентності людини в освітньому процесі [3; 7; 15; 16; 17; 21; 22]. Так, Л.В. Сохань розглядає життєву компетентність

як систему: знання теоретичні та практичні, уміння і навички, життєтворчі здібності, життєвий досвід, життєві досягнення [18]. І.Г. Єрмаков та Д.О. Пузіков також роблять наголос на тому, що життєва компетенція інтегрує знання, уміння та навички, життєвий досвід, життєві досягнення особистості та визначають досліджуванний феномен як цілісну, ієрархічну динамічну систему здатностей (або окремих компетенцій), що диференційно впливає на розвиток особистості, надаючи можливість успішної та оптимальної життєдіяльності в складних умовах [7; 8]. І.П. Ящук додає у визначення розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя [22]. Л.В. Сохань та І.Г. Єрмаков визначили в понятті життєвої компетенції такі додаткові характеристики, як свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей, досягнення людиною вершин свого самоздійснення [18]. Н.А. Пустовіт вважає це індикатором готовності випускника до життя [15]. Ю.М. Швалб розглядає цей феномен як сукупність підсистем: психологічної готовності (мотивація; емоційне ставлення; вольове напруження) і психологічної оснащеності (психологічна функція організації та управління діяльністю; психічні процеси і функції; психічні якості індивіда як суб'єкта діяльності) [21].

За допомогою життєвої компетенції особистість попереджає негативні події, допомагає пережити їх в разі настання, дає змогу адаптуватися до соціального середовища, активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватного розуміти свою життєву ситуацію і життєві проблеми, передбачати альтернативні цілі і засоби власної життєдіяльності, визначати власний життєвий шлях, самовдосконалюватися, розвивати та коригувати особистісні якості [7; 8].

Оскільки проблема життєвої компетенції людини, та дитини з особливими потребами зокрема, є актуальною як у медичному, так і в соціально-психологічному аспектах, важливість цієї тематики є безперечно значущою не тільки для фахівців. Це пов'язано із проблемами, які стали перед суспільством у контексті збільшення осіб з порушеннями розвитку та подальшої їх долі: адаптації сімей та самих дітей до стилю життя, надання адресної допомоги сім'ям з дітьми з особливими потребами, додаткова постійна чи тимчасова підтримка в освітньому процесі, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади тощо. У цій низці професійна орієнтація та спеціальне трудове навчання, працевлаштування за надбаною спеціальністю відіграють велике значення при самореалізації дитини у подальшому житті і забезпечують оптимальні умови самовизначення, визначення особистістю власного життєвого шляху [11; 20].

В останні десятиріччя, коли кількість дітей з особливими потребами значно виросла, наукові дослідження торкнулися не лише характеристик подібних осіб, а й тих факторів, які сприяють їх ефективній соціалізації та адаптації через життєву компетенцію. Причому провідними серед них є вивчення формування особистості особливих дітей, що залежить від створення умов для самореа-

лізації в усіх сферах діяльності (В.М. Синьов [17]), допомоги молоді у професійному визначенні відповідно до її психофізичних, особистісних якостей, особливостей вищої нервової діяльності (К.М. Гуревич, Є.О. Клімов, Б.О. Федоришин) [4], розробки комплексу методів у сфері професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями (О.К. Басенко, А.Б. Боровський) [1; 2], вивчення можливостей професійно-трудового навчання (А.Б. Боровський, О.К. Басенко, К.М. Гуревич) [1; 2; 4], засад формування груп професійно-трудового навчання (Є.О. Ковальова, С.Л. Мирський, К.М. Турчинська), визначення основних напрямів теорії професійної освіти (І.А. Зязюн), визначення схильностей до професій за допомогою надійних методик (К.М. Гуревич, К.М. Турчинська) [1; 4; 9; 14], дослідження впливу професійної орієнтації та трудового навчання на формування навичок соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями (О.В. Вовиченко, С.І. Геращенко, Н.І. Королько) [1; 2; 4; 5; 10; 11; 14].

Водночас, у фаховій літературі існує не багато лонгітюдних досліджень життєвої компетенції в умовах навчально-реабілітаційного центру, недостатньо вивчені складові життєвої компетенції, які мають велике значення у подальшому житті дитини після закінчення спеціального закладу. Це надає поштовх подальшим дослідженням цієї проблеми й можливість впровадити різні методологічні засади в освітньому процесі.

Як бачимо, зазначена проблема мала своєрідну інтеграцію з професійним навчанням дітей з особливими потребами, які через розширення можливостей трудового навчання та збільшення професійних напрямків надають дітям з особливими потребами певних шляхів самовдосконалення. Такий підхід дозволяє перенести науковий наголос з вивчення впливу професійно-трудового навчання дітей з особливими потребами на рівень лонгітюдних досліджень життєвої компетенції в умовах навчально-реабілітаційного центру. За допомогою професійно-трудового навчання всі функції буття дітей з особливими потребами перебудовуються під новим кутом, завдяки новим вмінням та навичкам, кооперацією в групі по навчанні, новими формами взаємодії з дорослими професіоналами.

Концепція дослідження полягає у тому, що, на нашу думку, у школярів з особливими потребами через освітні програми професійної спрямованості, які формуються за допомогою навчання та оволодіння професією в умовах навчально-реабілітаційного центру, інтегрально детермінуються аспекти життєвої компетенції. У даному випадку показники життєвої компетенції формуються за допомогою професійно-трудового навчання з урахуванням особливостей нозологій учнів з діагнозом «легка розумова відсталість» через структуровану організацію надання освітніх послуг, які означені індивідуальною програмою.

Мета дослідження – довести теоретично та практично, що наслідковими результатами впливу на дитину, яка навчається у реабілітаційному центрі, є ефект підвищення показників життєвої компетенції як результат знань, умінь та навичок через різні види професійно-трудового навчання. Тобто, лонгітудно виявити вплив різних професійно-трудових навичок на розви-

ток показників життєвої компетенції як засобу, який у подальшому забезпечить соціальну інтеграцію осіб з інтелектуальними порушеннями.

Відповідно до поставленої мети у дослідженні розв'язуються такі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми життєвої компетенції дітей з особливими потребами через реалізацію освіти дитини при різних видах професійно-трудового навчання.

2. Провести експериментальне дослідження рівня сформованості показників життєвої компетенції дітей з особливими потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру при різних видах професійно-трудового навчання (на прикладі навчально-реабілітаційного центру (далі – НРЦ) «Горлиця»).

3. Експериментально довести, що різні види професійно-трудового навчання інтегрально детермінують рівень життєвої компетенції дітей з особливими потребами.

4. Довести, що існує взаємопов'язаність характеристик життєвої компетенції дітей з особливими потребами з різними видами професійно-трудового навчання.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що рівень сформованості показників життєвої компетенції дітей з особливими потребами при впливі професійно-трудового навчання якісно змінюється і є основою самоставлення та визначення особистістю життєвих цілей та завдань.

Дослідження було реалізовано у декілька етапів. На першому етапі був здійснений огляд літературних джерел з філософії, спеціальної педагогіки, дефектології, психології та медицини, який дозволив скласти загальні уявлення стосовно характеристик життєвої компетенції дітей з особливими потребами. На цьому етапі також були обрані психодіагностичні методи, які згодом дозволили отримати низку емпіричних даних. Наступним етапом стало безпосереднє проведення експериментального дослідження у вибірці дітей з діагнозом «легка розумова відсталість», які навчаються у НРЦ «Горлиця», обробка й інтерпретація результатів.

На підставі проведеного теоретичного аналізу фахової літератури та для розв'язання проблеми дослідження було застосовано комплекс методів, вибір яких зумовлений метою та завданням дослідження: педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, анкетування. Засобами обробки та аналізу даних був непараметричний статистичний критерій Фішера (без доказу нормальності розподілення), за допомогою якого доводилися статистичні гіпотези. Проводився розрахунок коефіцієнтів кореляції між отриманими параметрами (без доказу нормальності розподілення).

Дослідження проводилося у НРЦ «Горлиця» м. Дніпра впродовж 2015-2020 років, кількість досліджуваних учнів середніх та старших класів склала 45 осіб (з них 20 дівчат, 25 хлопців віком 13-18 років). Групи досліджуваних мали різну спеціалізацію у професійно-трудовому навчанні за різними типами спеціальностей:

– 1 група – спеціальності, які близькі до природничого напрямку – «Озеленювач» та «Гончарство» – 22 особи (12 дівчат, 10 хлопців);

– 2 група – спеціальності, які близькі до технічного напрямку – «Швейна справа» та «Поліграфіст» – 23 особи (10 дівчат, 13 хлопців).

Комплекс методик був обраний на підставі тих характеристик життєвої компетенції, які виділені фахівцями у сфері спеціальної педагогіки та взаємопов'язаних наукових галузях щодо осіб з інтелектуальними порушеннями – життєві цілі, ставлення до себе, тривожність, самооцінка. Методики апробовані шкільною практикою й інтегрують у собі можливості зміни характеристик показників життєвої компетенції групи досліджуваних за допомогою стимулу – професійно-трудового навчання: методика вивчення самооцінки Т.В. Дембо – С.Я Рубінштейн (1979 р.); методика «Малюнок родини» (В. Вульф, 1947 р., Є.Т. Соколова 1980 р.); методика діагностики шкільної тривожності (Е. Амен (1954), адапт. О.М. Прихожан у 2000 р.); опитувальник щодо життєвих цілей (розроблено фахівцями-дефектологами НРЦ «Горлиця») [13–15; 16].

Дослідження було спрямовано на пошук значущих розбіжностей у двох групах: 1 групі (спеціальності, які близькі до природничого напрямку) та 2 групі (спеціальності, які близькі до технічного напрямку), і трьох ситуаціях порівняння та пошуку значущих відмінностей у показниках при:

1. Порівнянні груп між собою до проведення експерименту: 1 та 2 групи – діти з діагнозом «легка розумова відсталість» (45 осіб).

2. Формувальному експерименті: 1 та 2 групи – діти з діагнозом «легка розумова відсталість» (45 осіб) до та після проведення експерименту окремо по групах.

3. Порівнянні результатів дослідження: 1 та 2 групи – діти-олігофрени з діагнозом «легка розумова відсталість» (45 осіб) після проведення експерименту.

Дослідження було спрямовано на пошук значущих розбіжностей у двох групах дітей-олігофренів до входження у програму професійної підготовки (6 клас) та після закінчення курсу за спеціальною програмою професійно-трудового навчання (10 клас), й пошуку значущих відмінностей у показниках. Групи для професійного навчання формувалися за допомогою опитування, яке перед початком розподілу на групи проводили вчителі.

У змістовному плані програма дослідження включала такі етапи:

1 етап – дослідження індивідуально-психологічних характеристик дітей-олігофренів 1 та 2 групи до проведення експерименту.

2 етап – сам психолого-педагогічний експеримент, коли до учнів застосовувалася певна програма професійно-трудового навчання.

3 етап – дослідження індивідуально-психологічних характеристик дітей-олігофренів 1 та 2 групи після проведення експерименту, коли до учнів впродовж 5 років застосовувалася певна програма професійно-трудового навчання.

Відповідно до кожного показника, що вивчається, були сформульовані власні ненаправлені статистичні гіпотези: Но свідчить про відсутність значимих розбіжностей у розподіленнях балів двох груп (коли ϕ емпір. менше, ніж $t_{0,05}$, H_1 – про наявність значущих розбіжностей (ϕ емпір. більше, ніж $t_{0,01}$)).

На першому етапі перед проведенням експерименту було порівняно 1 та 2 групи за допомогою непараметричного статистичного критерію

Фішера. Статистично значущих розбіжностей не виявлено. Групи однорідні за нозологією та психологічними показниками.

На другому етапі було порівняно показники, що вивчаються в експерименті, до та після проведення професійно-трудового навчання за допомогою непараметричного статистичного критерію Фішера в 1 та 2 групі учнів з інтелектуальними порушеннями:

1. У 1 групі діти, які навчалися за спеціальностями, що близькі до природничого напрямку – «Озеленювач» та «Гончарство» – розбіжності досягають рівня статистичної значущості за досліджуваними параметрами: при ($p \leq 0,05$) життєві цілі, ставлення до себе, тривожність, самооцінка.

2. У 2 групі діти, які навчалися за спеціальностями, що близькі технічному напрямку – «Швейна справа» та «Поліграфіст» – розбіжності досягають рівня статистичної значущості за досліджуваними параметрами: при ($p \leq 0,05$) – самооцінка, життєві цілі.

На третьому етапі експерименту було порівняно показники, що вивчаються в експерименті, після проведення професійно-трудового навчання за допомогою непараметричного статистичного критерію Фішера в 1 та 2 групі учнів з інтелектуальними порушеннями: розбіжності досягають рівня статистичної значущості за досліджуваними параметрами при ($p \leq 0,05$) – життєві цілі, ставлення до себе, тривожність, самооцінка.

Поставлена нами гіпотеза підтвердилась.

Водночас, для отриманих показників було проведено кореляційний аналіз на виявлення взаємозв'язків між індивідуально-психологічними характеристиками. Для обчислювання залежностей між змінними застосовувався коефіцієнт рангово-бісеріальної кореляції (без доказу нормальності розподілення). Тому для виявлення кореляційних зв'язків було підраховано інтеркореляційні матриці для всіх параметрів та на їх основі виділено найбільш вірогідно значущий коефіцієнт кореляції між змінними: $r=0,61$ між показниками «ставлення до себе» та «життєві цілі» ($p \leq 0,05$). Підтвердилося наше припущення щодо впливу професійно-трудового навчання в учнів з інтелектуальними порушеннями на їх життєві компетенції, які є основою самовизначення, визначення життєвих цілей та завдань й презентуються показниками «ставлення до себе» та «життєві цілі».

Таким чином, при проведенні експерименту, в якому вивчалися зміни показників, які презентують життєві компетенції, в 1 групі підви-

щилися показники ставлення до себе, життєві цілі та самооцінка ($p \leq 0,05$), зменшився показник тривожності ($p \leq 0,05$). У 2 групі підвищився показник самооцінки та життєвих цілей ($p \leq 0,05$), але не змінилися показники ставлення до себе та тривожності, що, на наш погляд, пов'язано із більш складними програмами навчання, які не завжди враховують характеристики певних нозологій. Після проведення професійно-трудового навчання було виявлено, що різний тип трудового навчання впливає на різні показники життєвих компетенцій: в учнів з 1 групи вищий показник рівня ставлення до себе та самооцінки, нижча тривожність, ніж у учнів з групи 2. За показником життєвих цілей не виявлено статистичних розбіжностей.

Також в експерименті статистично доведено, що існує взаємопов'язаність характеристик, які вивчаються. Було виявлено, що показники «ставлення до себе» та «життєві цілі» мають вірогідно значущий коефіцієнт кореляції $r=0,61$ ($p \leq 0,05$). Тобто, підтвердилося наше припущення щодо впливу професійно-трудового навчання учнів з інтелектуальними порушеннями на життєві компетенції, які є основою самовизначення, визначення життєвих цілей та завдань й презентуються показниками «ставлення до себе» та «життєві цілі».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. За результатами формувального експерименту виявилися статистично значущі зміни у показниках розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями. Отримані результати дають підставу стверджувати, що при проведенні експерименту окреслилася позитивна тенденція значущості професійної освіти, і природничої спрямованості зокрема, на рівень показників життєвої компетенції. Тобто існує взаємопов'язаність характеристик життєвої компетенції дітей з особливими потребами з різними видами професійно-трудового навчання.

Перспективи ми бачимо у подальшому дослідженні, яке пов'язане із вивченням і розробкою методів професійного супроводу осіб з інтелектуальними порушеннями: більш детального відбору учнів за психологічними характеристиками на спеціальності технічної спрямованості та продовження дослідження впливу професійно-трудового навчання на показники життєвої компетенції, за допомогою яких учні будуть здатні передбачати альтернативні цілі та засоби власної життєдіяльності.

Список літератури:

1. Басенко О.К. Проблеми трудової реабілітації та соціального функціонування молодих людей з інтелектуальною недостатністю. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2001. № 3. С. 56–73.
2. Болтівець С.І. Чи потрібні нам школи соціальної реабілітації (неповноцінні фізично і психічно хворі діти). *Директор школи*. 2001. № 10. С. 7.
3. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика. К. : Ред. «Бюлетня вищої атестаційної комісії України», 2000. 302 с.
4. Боровский А.Б. Система методов профориентации / А.Б. Боровский, Т.М. Потапенко, Г.В. Щекин. Київ : МЗУУП, 1993. 164 с.
5. Вдовиченко О.В. Визначення нових підходів до проблеми соціалізації осіб з інтелектуальними вадами. *Наукові записки : Зб. наукових статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. Ювілейний випуск*. Київ, 2000. 23 с.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под редакцией В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
7. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєвий проект особистості: від теорії до практики : Практико-орієнтований посібник. Київ : Освіта України, 2007. 212 с.

8. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєтворчі компетенції особистості. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць*. № 3(5). Київ : Університет «Україна», 2007. С. 44–53.
9. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М. Несен. Київ, 2003. 520 с.
10. Коць М.О. Методичні засади організації профорієнтаційної роботи у навчально-реабілітаційному центрі. *Психолого-педагогічне та медичне забезпечення соціалізації дітей вразливих категорій*. Луцьк : Просвіта, 2008. С. 263–265.
11. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики : Учебное пособие. Донецк, 2002. 327 с.
12. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезе. Київ : Форум, 2002. 319с.
13. Максимова Н.Ю. Основы детской патопсихологии / Н.Ю. Максимова, К.Л. Милютіна, В.М. Піскун. Київ : Перун, 1996. 461 с.
14. Профконсультаційна робота зі старшокласниками / Під ред. Б.О. Федоришина. Київ : Рад. Школа, 1980. 160 с.
15. Пустовіт Н.А. Життєва компетентність. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук. України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 285.
16. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. Москва, 1979. 191 с.
17. Синьов В.М. Українська корекційна педагогіка та психологія на шляху інтеграції у світовий науковий простір. *Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття : Матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. 199 с. С. 175–179.
18. Сохань Л., Єрмаков І. Життєва компетентність у технології життєздійснення. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник*. Київ : Контекст, 2000. С. 83.
19. Степаненко М.Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії*. Харків, 2006. С. 11–13.
20. Соціальні та психологічні потреби дітей, які виховуються в інтернатних закладах: знання, ставлення, поведінка, практика діяльності. Результати дослідження серед фахівців соціальної сфери та дітей-вихованців інтернатних закладів. Київ : Компанія Лік, 2006. 341 с.
21. Швалб Ю.М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару*. Київ, 2009. С. 105–113.
22. Яшук І.П. Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.07 – теорія і методика виховання*. Київ, 2001.

References:

1. Basenko, O.K. (2001). Problemy trudovoi rehabilitatsii ta sotsialnoho funktsionuvannya molodykh liudei z intelektualnoiu nedostatnistiu [Problems of labor rehabilitation and social functioning of young people with intellectual disabilities]. *Sotsialna polityka i sotsialna robota*. Kharkiv: Sotsialna polityka i sotsialna robota, no. 3, pp. 56–73. (in Ukrainian)
2. Boltivets, S.I. (2001). Chy potrebni nam shkoly sotsialnoi rehabilitatsii (nepovnotsinni fizychno i psykhychno khvori dity) [Do we need social rehabilitation schools (physically and mentally handicapped children)]. *Dyrektor shkoly*. Kyiv: Dyrektor shkoly, no. 10, pp. 7. (in Ukrainian)
3. Boltivets, S.I. (2000). Pedagogichna psykhohihiiena: teoriia ta metodyka [Pedagogical psychohygiene: theory and methods]. Kyiv: Biuletnia vyshchoi atestatsiinoi komisii Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Borovskiy, A.B., Potapenko, T.M., & Shehekin, G.V. (1993). Sistema metodov proforiyentsatsii [System of career guidance methods]. Kyiv: MZUUP. (in Russian)
5. Vdovychenko, O.V. (2000). Vyznachennia novykh pidkhodiv do problemy sotsializatsii osib z intelektualnymy vadamy [Identification of new approaches to the problem of socialization of people with intellectual disabilities]. *Naukovi zapysky: Zb. naukovykh statei NPU im. M.P. Dragomanova. Yuvileinyi vypusk*. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. (in Ukrainian)
6. Vygotskiy, L.S., & Davydov, V.V. (ed.) (1991). Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical psychology]. Moscow: Pedagogika. (in Russian)
7. Yermakov, I.H., & Puzikov, D.O. (2007). Zhyttievyi proekt osobystosti: vid teorii do praktyky: Praktyko zoriientovanyi posibnyk [Life project of personality: from theory to practice: Practice-oriented guide]. Kyiv: Osvita Ukrainy. (in Ukrainian)
8. Yermakov, I.H., & Puzikov, D.O. (2007). Zhyttietvorchi kompetentsii osobystosti [Life-giving competencies of the individual]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: Zb. naukovykh prats*. Kyiv: Universytet «Україна», no. 3(5), pp. 44–53. (in Ukrainian)
9. Sokhan, L.V., Yermakova, I.H., & Nesen, H.M. (eds.) (2003). Zhyttieva kompetentnist osobystosti: Naukovo-metodychnyi posibnyk [Life competence of the individual: Scientific and methodical manual]. Kyiv: Bohdana. (in Ukrainian)
10. Kots, M.O. (2008). Metodychni zasady orhanizatsii proforiientatsiinoi roboty u navchalno-reabilitatsiinomu tsentri [Methodical bases of the organization of vocational guidance work in the educational and rehabilitation center]. *Psykholoho-pedahohichne ta medychne zabezpechennia sotsializatsii ditei vrazlyvykh katehorii*. Lutsk: Prosvita, pp. 263–265. (in Ukrainian)
11. Lipa, V.A. (2002). Osnovy korrektsionnoy pedagogiki: Uchebnoye posobiye [Fundamentals of correctional pedagogy]. Donetsk: Lebid. (in Ukrainian)
12. Maksymenko, S.D. (2002). Rozvytok psykhyky v ontogenezi [Development of the psyche in ontogenesis]. Kyiv: Forum. (in Ukrainian)
13. Maksymova, N.Yu., Miliutina, K.L., & Piskun, V.M. (1996). Osnovy dytiachoi patopsykholohii [Fundamentals of child pathopsychology]. Kyiv: Perun. (in Ukrainian)
14. Fedoryshyn, B.O. (1980). Profkonsultatsiina robota zi starshoklasnykamy [Vocational counseling work with high school students]. Kyiv: Radianska Shkola. (in Ukrainian)
15. Pustovit, N.A., & Kremen, V.H. (ed.) (2008). Zhyttieva kompetentnist [Life competence]. *Entsyklopediia osvity*. Akad. ped. nauk. Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
16. Rubinshteyn, S.Ya. (1979). Psikhologiya umstvenno otstalogo shkol'nika [Psychology of a mentally retarded schoolboy]. Moscow: Prosveshcheniye. (in Russian)

17. Synov, V.M. (2005). Ukrainska korektsiina pedahohika ta psykholohiia na shliakhu intehtratsii u svitovy naukovyi prostir [Ukrainian correctional pedagogy and psychology on the way of integration into the world scientific space]. Proceedings of the Pedahohika dukhovnosti: postup u tretie tysiacholittia: Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii. Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova, pp. 175–179. (in Ukrainian)
18. Sokhan, L., & Yermakov, I. (2000). Zhyttieva kompetentnist u tekhnolohii zhyttiezdiiisnennia [Life competence in technology of realization]. Kroky do kompetentnosti ta intehtratsii v suspilstvo: naukovo-metodychnyi zbirnyk. Kyiv: Kontekst. (in Ukrainian)
19. Stepanenko, M.D. (2006). Zhyttieva kompetentnist osobystosti: kontseptualni zasady ta sotsialni vymiry [Life competence of the individual: conceptual principles and social dimensions]. (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv national University of Air Force, pp. 11–13. (in Ukrainian)
20. Kompaniia Lik (2006). Sotsialni ta psykholohichni potreby ditei, yaki vykhovuiutsia v internatnykh zakladakh: znannia, stavlennia, povedinka, praktyka diialnosti [Social and psychological needs of children brought up in boarding schools: knowledge, attitudes, behavior, practice]. Rezultaty doslidzhennia sered fakhivtsiv sotsialnoi sfery ta ditei-vykhovantsiv internatnykh zakladiv. Kyiv: Kompaniia Lik. (in Ukrainian)
21. Shvalb, Yu.M. (2009). Psykholohichni aspekty kompetentnisnoho pidkhotu v osviti [Psychological aspects of the competence approach in education]. Realizatsiia yevropeiskoho dosvidu kompetentnisnoho pidkhotu u vyshchyi shkoli Ukrainy: materialy metodolohichnoho seminaru. Kyiv: Pedahohichna dumka, pp. 105–113. (in Ukrainian)
22. Yashchuk, I.P. (2001). Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil Ukrainy [Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil Ukrainy] (PhD Thesis), Kyiv: National Academy of Educational Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)